

SOBELE DE CAHLE DIN INVENTARELE CETĂȚII FĂGĂRAȘULUI

IRINA FARAON

irinafaraon@yahoo.com

Muzeul Țării Făgărașului "Valer Literat" – Făgăraș

DIE KACHELÖFEN AUS DER INVENTAR DER FOGARASCHER BURG

ZUSAMMENFASSUNG

Nach einer kurzen Definition des Begriffs Kachel, sind wir zu einer Studie über das Handwerk der Verarbeitung des Lehms in Transsilvanien gegangen, der auch Keramik genannt ist. Aus der Forschung der Fogarascher Burg konnten wir eine Vorstellung über der Aussehung der Öfen zu bekommen, die der Fogarascher Burg erwärmten. Für dieser Studium haben wir eine Reihe von Klassifizierungen erreicht.

Schlüsselwörter: Kachelöfen, Keramik, Öfen, Kamin, Dekoration.

Termenul de **cahlă** provine din germanul **kahlen**, preluat la rândul său din latinescul **cacculus**, care semnifică o placă paralelipedică de lut ars, smălțuit sau nesmălțuit, cu care se zidesc pereții cuptorului sobei, pentru păstrarea căldurii¹.

Plăcile ceramice, având aspect decorativ prin culoarea și motivele artistice imprimate, au apărut "cu milenii în urmă în Mesopotamia, de unde mai târziu s-au difuzat în Bizanț, fiind folosite la decorarea pereților interiori și exteriori ai palateelor, moscheilor și bisericilor"².

În Evul Mediu, sobele de cahle încălzeau și decorau diverse tipuri de spații interioare: "(...) palatele și reședințele nobiliare, locuințele orășenești, clădiri publice, mănăstiri, iar din secolul al XVI-lea își fac apariția tot mai frecvent și în locuințele rurale"³.

Aceste piese se răspândesc mai ales în mediul german⁴, dar și în Regatul Boemiei, Regatul Maghiar, Regatul Poloniei, Valahia și Moldova.

Meșteșugul confecționării cahlelor a pătruns în Ardeal în centrele săsești din "Brașov, Sibiu, Bistrița, Cislădie, dar și în cele maghiare din Târgu-Mureș, Târgu-Secuesc, Cluj, Turda, Miercurea Ciuc, Corund etc."⁵.

¹ *Dicționarul explicativ al limbii române* (în continuare, DEX), ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 125.

² Szöcsz Fülöp Károly, Karla Roșca, *Mărturiile ale civilizației transilvănene. Colecția de cahle a Muzeului "ASTRA"*, Sibiu, 2006, p. 25.

³ Ana Maria Gruia, *Demoni și macabru pe cahlele medievale*, în "Studia Patzinaka", nr. 7, 2008, p. 7.

⁴ Rosemarie Franz, *Der kachlaffen. Entstehung und Kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter zum Ausgang des Klassizismus*, Graz, 1969, p. 78.

⁵ Szöcsz Fülöp Károly, Karla Roșca, *op. cit.*, p. 25.

Dezvoltarea meșteșugului olăritului este legată de evoluția orașelor din secolele XIV-XV, când s-a realizat o organizare superioară a meșteșugurilor sub forma breslelor. Bresla era *”o asociație meșteșugărească formată din meșteri care lucrau în aceeași branșă sau într-o branșă înrudită, având interese economice înrudite, având interese economice asemănătoare și se bucurau de un statut juridic identic”*⁶. Breslele aveau ca scop primordial *”apărarea producătorilor și a producției, sub toate formele, eliminarea concurenței dintre meșteri și controlarea calfelor”*⁷. Din anul 1367 avem un document de reînnoire a statutelor breslelor, care atestă că olarii din Sibiu, Sighișoara, Sebeș și Orăștie erau organizați într-o breaslă aparte – *”luti figulorum farternitas”*⁸. Pe lângă centrele amintite mai sus, trebuie menționate și Brașovul, a cărei breaslă *”datează din 1553”*⁹, Bistrița, acest centru producând ceramică încă din secolul al XV-lea, primind comenzi de la *”domnii români din Moldova și Țara Românească pentru producerea de cahle, cărămizi și țiglă; Cluj, olarii de aici erau organizați în breaslă încă din anul 1512”*¹⁰. În timp au mai fost menționați meșteri olari și în alte zone și orașe ale Transilvaniei: *”Dej, Sighișoara, Biertan, Hălchiu, Hetiur, Hărman, Rotbav, Cisnădie, Mediaș etc.”*¹¹.

În secolele XV-XVI, s-a dezvoltat meșteșugul realizării cahlelor și în secuime, mai ales în centre precum Cristurul Secuiesc și Odorheiul Secuiesc.

Un alt centru important s-a dezvoltat la Vințul de Jos, unde în perioada principelui Transilvaniei Gabriel Bethlen (1613-1629)¹², a fost *”colonizată o importantă comunitate anabaptistă sau mai bine cunoscută pe plan local habană”*¹³. Această comunitate s-a distins în secolele XVI-XVII¹⁴. Elementele ornamentale ale ceramicii habane, inclusiv ale cahlelor, se executau prin *”întrebuințarea culorilor galben (galben portocaliu), alb, albastru, verde, maro-mangan. Uneori decorul este monocrom, toate elementele ornamentale fiind executate într-o singură culoare: alb, galben pe smalț albastru, sau albastru pe fond alb de cositor”*¹⁵.

Acest centru va influența puternic întreaga evoluție a meșteșugului olăritului prin culorile specifice, prin tehnicile și motivele decorative folosite, dar cel mai important prin introducerea acelei soluții unicat a *”smalțului de cositor”*¹⁶ pentru folosirea sa pe scară largă în Transilvania.

Din secolul al XVIII-lea meșteșugul producerii cahlelor se dezvoltă rapid, apărând noi centre, precum cele de la Drăușeni, Saschiz, Moșna, Agnita, Huedin,

⁶ DEX, p. 111

⁷ Ștefan Pascu, *Meșteșugurile tradiționale din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 250.

⁸ F. Zimmerman, C. Werner, G. Müller eds., *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, Hermannstadt, 1897, p. 449-452.

⁹ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 251.

¹⁰ *Ibidem*, p. 260.

¹¹ *Ibidem*, p. 261.

¹² Gheorghe Dragotă, *Cetatea Făgărașului - Simbol al dăinuirii*, pliant, Făgăraș, 2003, f. 6.

¹³ Magdalena Bunta, *Habanii în Transilvania*, în *”Acta Musei Napocensis”*, VII, Cluj, 1970, p. 201.

¹⁴ Idem, *Faianța habană din Transilvania*, în *”Acta Musei Napocensis”*, VIII, Cluj, 1971, p. 219.

¹⁵ *Ibidem*, p. 234.

¹⁶ Szöcsz Fülöp Károly, Karla Roșca, *op. cit.*, p. 29.

Almașu Mare, Aiud, Turda – acestea sunt centre săsești –, iar în mediul unguresc Chișmed, Târgu-Secuiesc, Mădăraș, Corund și Ghindari.

Sub influența sașilor și a ungarilor, românii încep și ei să folosească sobe de cahle în secolul al XVII-lea, principalele centre românești care se dezvoltă fiind *”Barul Mare, Barul Mic (care aprovizionau locuitorii din Hunedoara, Valea Jiului și Țara Hațegului), Lelești, Cărpinet, Criștior, Lehecenii și Târnăvița (aprovizionau cu cahle Munții Apuseni, văile Crișurilor și Câmpia Aradului) și Băița (aprovizionau zona Sălajului)”*¹⁷. Ateliere de olari români apar menționate și la *”Făgăraș (Porumbac), Tohan și la Noul Român”*¹⁸.

Materia primă folosită pentru realizarea cahlelor este *”lutul amestecat cu diferite ingrediente”*¹⁹. În funcție de calitatea acesteia au fost stabilite trei categorii de pastă: *”fină, medie și grosieră”*²⁰.

Pasta fină era realizată din *”lut de foarte bună calitate și bine omogenizat, degresat cu nisip fin sau praf de mică și cu mici granule de calcar”*²¹. Pasta de calitate medie era *”degresată cu nisip cu bobul mare și destul de frecvent pietriș, în general bine tasată și amestecată”*²², iar pasta grosieră se caracterizează printr-un *”conținut mare de pietriș, grad redus de prelucrare”*²³.

În funcție de atelier, în amestecul de pastă pot apărea și alte elemente, cum ar fi *”pigmentul de cărbune, resturi vegetale, cioburi pisate sau chiar sare, precum procedau în 1587 olarii din Cluj, pentru a mări astfel rezistența pastei la arderile secundare”*²⁴.

După prelucrarea pastei urmează operațiunea de modelare a acesteia. În funcție de tehnica de realizare se disting mai multe variante:

- piese lucrate la roată, majoritatea definitivate prin intervenții manuale sumare;
- piese lucrate în tipar;
- piese decupate și traforate;
- piese asamblate din componente lucrate la roată și componente lucrate în tipar.

În prima categorie, a pieselor lucrate la roată, intră *”cahlele oală simple, cahlele oală cu deschidere, modelate în forme diferite, nișele, discurile, precum și piesele speciale care intră în componența hornurilor”*²⁵.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Paul Petrescu, Paul Stahl, *Ceramica smălțuită*, în *”Revista Institutului de Istorie a Artei”*, nr. 1-2, 1956, p. 57-71.

¹⁹ Nicolae Dunăre (coord.), *Țara Bârsei*, vol. II, București, 1972, p. 220.

²⁰ Daniela Marcu Istrate, *Cahle din Transilvania și Banat de la început până la 1700*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2004, p. 25.

²¹ Samuil Goldenberg, *Clujul în secolul al XVI-lea. Producția și schimburile de mărfuri*, București, 1958, p. 118.

²² Barbu Slătineanu, Paul Stahl, Paul Petrescu, *Arta populară în R.P.R. Ceramica*, București, 1958, p. 13.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Benkő Elek, Ughy István, *Székegykeresztúri Kályhacsempék, 15-17 század*, București, Editura Kriterion, 1984, p. 24.

²⁵ Daniela Marcu Istrate, *op. cit.*, p. 26.

Pentru cahlele lucrate în tipar este necesară realizarea inițială a tiparului, care era cioplit din lemn de esență tare, în special ”nuc, fag, ulm sau paltin. În tipare era introdus calupul de lut prelucrat prin presare manuală sau cu ajutorul unei spatule din lemn, utilizându-se și o pânză umedă cu ajutorul căreia se scoteau apoi cahlele din tipar fără a se deforma. Pentru cahlele de colț erau folosite două tipare. Peste tiparul plin de lut se așează o greutate pentru a presa bine materialul. După această operațiune cahlele erau scoase din tipar și depozitate într-un spațiu uscat ferite de lumina soarelui”²⁶.

În categoria cahlelor decupate și traforate intră cahlele de coronament, ”care sunt lucrate aproximativ după aceeași tehnică, decorul fiind imprimat în tipare, iar apoi sunt executate traforurile, iar apoi este decupat conturul”²⁷.

Din ultima categorie a cahlelor asamblate din componente, fac parte ”cahlele plăci cu aversul implicat în tipar, cu picior dezvoltat, tronconic sau semicilindric, lucrat la roată, cahle concave pe deschiderea cărora sunt aplicate elemente lucrate în tipare. Părțile se lucrează separat și se unifică în starea crudă”²⁸.

Următorul pas după ce cahlele sunt uscate, pentru cele care urmează să fie smălțuite, este aplicarea unui strat de angobă. Acesta are rolul de a închide porii cahleii, iar suprafața acesteia devine mult mai netedă. Angoba este obținută din caolin (pământ alb sau humă) înmuiat în apă și strecurat printr-o sită fină, având consistența unei smântâni lichide, ea fiind apoi aplicată pe suprafața cahleii, după care cahla este pusă la ars, iar după ardere suprafața angobată devine albă. Caolinul folosit de meșterii din Făgăraș, Brașov și Satul Nou era adus din ”Râșnov, acesta fiind de o calitate superioară”²⁹.

Penultimul pas până la finalizarea unei cahle este operațiunea de smălțuire. Smălțul este o peliculă aplicată pe suprafața cahlelor, cu o compoziție identică cu cea a sticlei potasice sau a sticlei de plumb. Smălțul conferă suprafeței un aspect lucios și o face rezistentă la acțiunea apei. Materialul de bază al smălțului îl constituie pietrișul și nisipul; acesta este pregătit de olar, fiind mai întâi selectat pentru a nu conține alte substanțe materiale, apoi este ars, zdrobit și măcinat cu râșnița de piatră. După ce i se adaugă și alte componente, precum litarga (oxid de plumb), var și compuși coloranți, amestecul este iarăși trecut prin râșniță. Prin încălzire se obține o pastă care se aplică pe suprafața decorată a cahlelor.

Ultima operațiune este arderea pieselor în cuptor. Este o operațiune importantă și se realizează în cuptoare ridicate pe pământ, cu un plan circular, cu diametru de 2 m și o înălțime de 1,2 m, fiind construite din cărămizi sau pietre lipite cu lut.

Piese sunt așezate în rânduri suprapuse; primele sunt așezate în poziție verticală, mai întâi cahlele de colț și plăcile, în final și celelalte componente ale sobei: cornișele, scuturile și coronamentul.

Focul se aprinde inițial cu tiraj redus, pentru a se elimina procentul de apă ce se păstrează în starea nearsă a piesei și care se elimină în această perioadă. Treptat focul se intensifică până se ajunge la tiraj maxim.

²⁶ Szöcsz Fülöp Károly, Karla Roșca, *op. cit.*, p. 40.

²⁷ Daniela Marcu Istrate, *op. cit.*, p. 28.

²⁸ *Ibidem*, p. 29.

²⁹ Szöcsz Fülöp Károly, Karla Roșca, *op. cit.*, p. 40.

În toate centrele producătoare de cahle, fie ele românești, săsești, maghiare sau habane, meșteșugul s-a dezvoltat *”odată cu specializarea meșterilor olari și pe măsură ce moda sobei cu cahle s-a răspândit tot mai mult”*³⁰.

Ornamentica cahlelor, de la apariția pieselor decorate până spre mijlocul secolului al XVI-lea, reflectă lumea înconjurătoare, natura și viața, ocupațiile tradiționale, viața religioasă, obiceiuri locale, heraldică, eposul cavaleresc, bestiarii etc. Ornamentica alcătuiește un domeniu etnografic de o importanță asemănătoare cu a folclorului literar. Prin acest document se relevă *”multiple căi de dezvoltare materială și spirituală, precum și de exprimare artistică a unui popor”*³¹.

Ornamentica este acel fenomen specializat al artei populare, este *”tocmai depozitarul tainelor colective ale fiecăruia”*³². Cu toate inerentele exprimări individuale *”locale sau zonale, arta ornamentală constituie una din cele mai veridice modalități de comunicare etnoculturală și de sistematizare colectivă a reprezentărilor din lumea înconjurătoare”*³³.

Din diversitatea motivelor decorative în ornamentarea cahlelor, cele de mare *”succes”* au fost copiate identic sau reproduse cu variante, în funcție de talentul și fantezia artistului. Astfel, anumite reprezentări, precum *”castele, cavaleri medievali, Sf. Gheorghe etc., au intrat într-un larg circuit, păstrându-și timp îndelungat viabilitatea”*³⁴.

În general există mai multe categorii de motive care apar pe cahlele medievale.

Motivele religioase sunt de inspirație biblică, realizate cu rol protector. Se crede că locul pe unde iese fumul din vatră reprezintă locul pe unde *”răul”* pătrunde în locuință. Pentru a proteja casa, *”au folosit aceste motive pe anumite cahle care intrau în componența sobelor. Aceste decorații apar sub influența artei gotice”*³⁵, ele reprezentând scene din Vechiul și Noul Testament, imagini de sfinți și altele.

Alte motive des întâlnite sunt cele **heraldice**. Heraldica este știința specială a istoriei având drept scop *”stabilirea principiilor teoretice, cercetarea și interpretarea stemelor sau a armeriilor și a evoluției acestora”*³⁶. La fel ca și cahlele cu scene religioase, aceste decorații se dezvoltă sub influența artei gotice.

În forma lor cea mai simplă, **motivele geometrice** au apărut odată cu cahlele. Motivele geometrice complexe apar în secolul al XV-lea, sub influența Renașterii. Acestea sunt introduse în Transilvania de *”meșterii ceramiști italieni veniți la curtea regelui Matei Corvinul”*³⁷. În secolele XVI-XVII rolul motivelor geometrice în decorarea cahlelor rămâne secundar și periferic, devenind preponderent și uneori unic abia în secolul al XVIII-lea.

³⁰ *Ibidem*, p. 44.

³¹ Nicolae Dunăre, *Ornamentica tradițională contemporană*, București, Editura Meridiane, 1979, p. 21.

³² Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944, p. 269.

³³ *Ibidem*, p. 143.

³⁴ Ana Iliescu, Voica Pușcașu, *Plăci ceramice descoperite în cursul cercetărilor de la cetatea Făgăraș*, în *”Buletinul Monumentelor Istorice”*, XXXIX, nr. 4, 1970, p. 12.

³⁵ *Ibidem*, p. 11.

³⁶ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, 1982, p. 125.

³⁷ Ana Iliescu, Voica Pușcașu, *op. cit.*, p. 11.

Motivele geometrice ”apar pe cahle decorative simple, micasate și smălțuite, realizate în relief pronunțat sau aproape șters, fără ca aceste împrejurări să constituie un criteriu pentru încadrarea lor cronologică. Se poate remarca că pentru secolul al XV-lea motivele decorative sunt dispuse aerat, lăsând o suprafață liberă, relativ mare a câmpului piesei. În secolul al XVI-lea și mai ales în secolul al XVII-lea, se observă o grijă deosebită pentru plasarea elementelor decorative în cadrul și pentru utilizarea, pe cât se poate în întregime, a suprafeței piesei”³⁸.

Despre **motivele fantastice** putem spune că ”sunt reprezentări de animale care combină în mod fantastic elementele diferiților monștri fabuloși”³⁹. Cele mai cunoscute astfel de animale sunt ”Grifonul și Himera”⁴⁰.

Motivele vegetal-florale reprezintă, începând din secolul al XIV-lea, una din sursele principale de inspirație ale meșterilor care realizau aceste cahle. Ele constituie majoritatea elementelor decorative întrebuințate în înfrumusețarea plăcilor ceramice care se află în colecția muzeului nostru. În general motivele vegetale sunt foarte stilizate, încât cu greu se pot recunoaște modelele de inspirație. Se pot identifica stilizări de ”lalea, mărgăritar, ciucure de plop, frunză de stejar”⁴¹.

Alte motive care apar pe cahle sunt cele **antropomorfe** și **zoomorfe**.

Ornamentica, acest fenomen specializat al artei populare, este ”tocmai depozitara tainelor colective ale fiecărei etnii”⁴². Cu toate inerentele exprimări individuale, locale sau zonale, arta ornamentală constituie una din cele mai veridice modalități de comunicare etnoculturală și de sistematizare colectivă a reprezentărilor din lumea înconjurătoare.

Între secolele XVII-XVIII, în zona noastră au existat trei centre de olărit cu o activitate neîntreruptă în această perioadă: zona Făgăraș, zona Porumbacu, zona Comăna.

Zona Făgărașului, cu centre de olărit la Făgăraș și Beclean, în acea perioadă având statut de târg, a înregistrat o producție însemnată de ceramică, după numărul relativ mare al olarilor menționați în documente, care în anul 1677 formau chiar un ”cartier în partea de nord a orașului lângă Olt”⁴³. Producția din această zonă indică o ceramică de uz, de culoare roșie, obținută prin ardere oxidantă, nesmălțuită, dovădind prin tehnică și varietatea produselor o îndelungată tradiție meșteșugărească.

Pentru această zonă, săpăturile arheologice de la Cetatea Făgăraș și cele de la Mănăstirea Sâmbăta au scos la iveală un fond ceramic considerabil, proporția cea mai mare fiind reprezentată de cahle sau plăci de ceramică. Acestea ilustrează diferite tipuri morfologice și stilistice, evolute în timp și fiind în concordanță cu etapele de construcție și modificare ale Cetății Făgărașului.

Cahla nu este un simplu obiect ornamental, cu existență independentă, ”ea a fost creată și produsă pentru a intra în componența unei sobe și trebuie să încercăm să o privim și din această perspectivă”⁴⁴.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Szöcsz Fülöp Károly, Karla Roșca, *op. cit.*, p. 49.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Ana Iliescu, Voica Pușcașu, *op. cit.*, p. 13.

⁴² L. Blaga, *op. cit.*, p. 269.

⁴³ *Centre de olari din sud-estul Transilvaniei*, Catalog de expoziție, 1997-1998, p. 19.

⁴⁴ Daniela Marcu Istrate, *op. cit.*, p. 141.

Apariția primelor sobe cu cahle, la începutul secolului al XIV-lea, trebuie pusă în legătură cu *"perfecționarea vetrei deschise, care a fost multă vreme principala sursă de lumină și căldură pentru locuință, dar și mijloc de pregătire al hranei"*⁴⁵.

În intervalul cuprins între mijlocul secolului al XIV-lea și primele decenii ale veacului următor, soba din cahle este rar folosită pe teritoriul Transilvaniei. Repertoriul formelor se diversifică. În schimb, însă, secolul al XV-lea este echivalent cu o adevărată explozie a formelor și motivelor decorative, pe fondul răspândirii fără precedent a sobelor în toate mediile sociale și pe arii extinse.

Secolele XVI-XVII par mult mai bogate în sobe datorită cantităților mari de cahle pe care le descoperim în complexele aparținând acestei epoci. Soba de cahle nu mai este nicidecum un lux, ci devine un bun comun, expresie atât a îmbunătățirii nivelului de trai al beneficiarilor, cât și a extinderii activității producătorilor.

În jurul anului 1700 piața cahlelor începe să fie dominată de produsele de serie, cu decorațiuni simplificate la extrem: *"farmecul sobelor medievale este cu totul pierdut, ca și decorurile încărcate de semnificații ale veacurilor anterioare"*⁴⁶.

Epoca sobei din cahle în sens clasic apune treptat în cursul veacului al XVIII-lea.

În ceea ce privește inventarele din secolul al XVII-lea⁴⁷ ale Cetății, o analiză detaliată a acestora arată că existau diferite spații de încălzire cu cuptoare din cahle, care se diferențiau prin tehnica de prelucrare și decor, în funcție de locul de amplasare mai mult sau mai puțin important al acestora.

Astfel, în inventare, pe parcursul întregului secol, au fost menționate mai multe forme de sisteme de încălzit, *"precum căminuri, care au fost înlocuite cu sobe înainte de 1632 și cuptoarele țărănești"*⁴⁸. Tot din aceeași sursă aflăm că în cetate au existat și o serie de încăperi (chiar și în afara pivnițelor), care nu aveau nici sobe, nici cuptoare, ele rămânând neîncălzite. Se poate observa că de la o inventariere la alta au intervenit modificări destul de frecvente în ceea ce privește sistemul de încălzit.

În inventarele curții de la Făgăraș au fost menționate *"cuptoare țărănești"* în: *"casa sameșului – cuptor țărănesc cu plită și cu vâtrai de fier"*; *"casa vornicului – cuptor smălțuit cu o bară de fier dedesubt"*; *"casa maierului – cuptor țărănesc cu plită"*; *"casa îngrijitorului de păsări – cuptor țărănesc cu plită"*; *"casa oțetului – cuptor țărănesc cu plită acoperit cu grătar de fier"*; *"casa de pe podul de peste Olt (pod cu vamă) – cuptor țărănesc cu plită"*⁴⁹.

La fel și în: *"casa îngrijitorului de câini – un cuptor țărănesc"*; *"casa vameșului – cuptor cu plită"*; *"casa maierului – cuptor cu plită"*; *"casa boierească – cuptor țărănesc cu plită"*⁵⁰.

Toate aceste forme de încălzit (sobe) menționate în inventare pot fi clasificate în două moduri: *"cu alimentare dinăuntru – adică din încăperea unde este soba, sau din afară – adică dintr-o încăpere vecină"*⁵¹. Astfel de sobe cu alimentare

⁴⁵ Corneliu Bucur, *Mărturiile ale civilizației transilvănene*, Sibiu, Editura Astra Museum, p. 31.

⁴⁶ Daniela Marcu Istrate, *op. cit.*, p. 173.

⁴⁷ Inventarele Cetății și domeniului Făgăraș din anii 1632, 1637 și 1656.

⁴⁸ Gheorghe Sebestyen, *Cetatea Făgărașului*, București, Editura Tehnică, 1992, p. 42.

⁴⁹ *Inventarele Cetății*, 1632.

⁵⁰ *Ibidem*, 1637.

⁵¹ Gh. Sebestyen, *op. cit.*, p. 42.

dinăuntru sunt menționate într-un număr mai mic de încăperi, precum în casa a doua din palatele de mijloc (1632), fierărie – cuptor nou făcut dintr-o sobă țărăneasă (1632), vama de pe podul de peste Olt (1632), prima casă boierească (1637), Casa Doamnei (1656), în timp ce sobe cu alimentare pe afară sunt menționate într-un număr mult mai mare, în: casa morii; casa îngrijitorului de păsări; a doua și a treia casă boierească (1637), casa cameriştilor, casele lui Mailat, casele cameriştilor din palatele vechi Bathory, casele interioare din palatul mare; rândurile de case de deasupra porții, palatele lungi (1632).

În bastionul Bathory este menționat un alt tip de cuptor: *”cuptor smălțuit făcut după model italian, încălzit pe dedesupt, prin horn, partea de jos a hornului este din piatră cioplită, jos cu vatră”*⁵².

Tendința generală în decorarea sobelor de încălzit este reprezentată de folosirea cahlelor verzi smălțuite, care preia *”într-o formă îmbunătățită același decor al cahlelor nesmălțuite, brocate cu decor floral tratat în manieră barocă, extrem de răspândit în Transilvania și la curțile domnești din Țara Românească, ca de altfel, în întreaga zonă a Europei Centrale”*⁵³.

Astfel, din statistica inventarelor rezultă că în cele mai multe din încăperile castelului din Făgăraș se foloseau aproximativ 47 sobe din cahle smălțuite verzi și numai 16 sobe din cahle nesmălțuite țărănești.

Cahlele smălțuite verzi din secolul al XVII-lea le putem introduce în *”categoria ceramicii de lux medievale, folosită doar la palatele princiare, castele, curți nobiliare, precum și de patriciatul orașelor transilvănene”*⁵⁴.

Se știe că principele Gabriel Bethlen a adus la Vințul de Jos meșteri olari habani, care lucrau o faianță policromă, considerată de lux și deci comandată pentru rangul princiar sau nobiliar. Și la curtea de la Făgăraș sunt prezente creații ale habanilor, după cum aflăm din conținutul inventarelor. Sunt menționate, astfel, *”cuptoare smălțuite pestriț”*, amplasate în: *”palatul mare – un cuptor făcut dintr-o sobă pestriță de aprins pe dinafară”*; *”în pridvorul din fața camerei principesei (prima casă) – un cuptor mare smălțuit pestriț”*⁵⁵ și în *”palatul al IV-lea (lângă sufrageria cea mare) – o sobă mare târcată și pictată, precum și în camera de audiență a excelenței sale”*⁵⁶.

Tot realizate de acești meșteri au mai fost menționate în inventare sobe în următoarele încăperi: *”deasupra capelei – o sobă verde, smălțuită, cu foc închis, cu bandă de fier în față, cu baza de piatră, cioplită pe șase picioare”*; *”în camera principesei – o sobă din cahle smălțuite albe cu motive florale”*; *”în sala de mese a principesei – o sobă mare, cu foc deschis din cahle smălțuite verzi cu baza din cărămidă”*⁵⁷.

Deci, în concluzie, putem observa că cea mai frecventă culoare folosită este cea verde. Mai sunt însă și excepții, ca cele enumerate mai sus.

În ceea ce privește aspectul sobelor și al cahlelor din care erau făcute, am putut găsi unele indicații referitoare la partea superioară, după cum urmează: *”casa*

⁵² *Inventarele Cetății*, 1632.

⁵³ *Centre de olari*, p. 31.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Inventarele Cetății*, 1632.

⁵⁶ *Ibidem*, 1656.

⁵⁷ *Ibidem*.

Doamnei (principesei) – o sobă nouă, mare cu cahle smălțuite verzi, în partea de sus este dantelată și cu globuri”; **”în casa interioară a principesei** – o sobă din cahle smălțuite (...), partea de sus este dantelată după moda italiană, tot cu cahle. La mijlocul sobei, sub jumătatea de sus are două rânduri de cahle cu cârlige în formă de fuse”; **”în casa maestrului de ceremonii** – o sobă verde, smălțuită pe partea de deasupra îi lipsesc dantele”; **”la pridvorul caselor de sus** – era o sobă cu foc deschis, din cahle verzi, căreia îi lipsesc două dantele”⁵⁸.

Nu am găsit indicații cu privire la forma cahlelor, însă cercetările arheologice efectuate au constatat folosirea *”în secolele XIV-XVIII a unor cahle pătrate, plane sau concave și dreptunghiulare”*⁵⁹.

O ultimă constatare referitoare la sobele din Cetatea Făgăraș, ce reiese din inventare, se referă la modul în care acestea erau așezate, majoritatea având baza din piatră cioplită, fiind așezate în general pe 1-7 picioare din fier sau din piatră cioplită, existând însă și excepții: **”în casa excelenței sale de sub turn** – este o sobă mare pe 8 picioare”; **”în palatul cel mare** – o sobă mare pe 10 picioare de piatră, din cahle verzi smălțuită”⁶⁰.

În ceea ce privește forma sobelor, din inventare reies următoarele:

- **sobe rotunde** – *”în camera cu unelte a doamnei”*; *”în camera principelui și în capelă”*⁶¹;

- **sobe patrulatere** – *”în camera cu ustensile a principelui”*⁶²;

- **dreptunghiulare** – *”în casa de jos de sub turn”*⁶³.

Ca o primă concluzie ce rezultă în urma cercetărilor documentelor, se poate afirma în legătură cu ceramica medievală din zonă că este strâns legată de îndelungata tradiție a meșteșugului, fapt ce implică o iscusință și pricepere a modelării vaselor la roata rapidă, vasele *”fiind ușoare, cu pereți subțiri, lutul bine prelucrat și bine ars în roșu puternic”*⁶⁴. Pe de altă parte, olăritul dovedește, într-o succesiune, procesul de asimilare a unor procedee, tehnici și concepții decorative de tradiție bizantină, cum este de pildă aplicarea smălțului verde-măsliniu direct pe pastă. Alături de această olărie comună, în mediul urban al Făgărașului amintim și existența unei ceramici de lux, decorative, smălțuite, prin identificarea ceramicii habane și a plăcilor de sobă smălțuite verde, foarte răspândite după cum am observat și în cadrul sobelor descrise în inventarele domeniului Făgăraș. Legăturile între cele două categorii de ceramică, țărănească și ceramica de lux, devin pertinente la nivelul procedeelor tehnice, la zona asimilărilor decorative, care capătă forme noi ca rezultat al prelucrărilor proprii olarului din mediul rural.

Cele mai importante realizări ale olarilor au fost cahlele de sobă, *”care pătrund în Transilvania ulterior secolului al XIV-lea, dar se răspândesc rapid, ajungând la un nivel maxim artistic în secolul al XVIII-lea. Astfel, aici meșteșugul a*

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Gh. Sebestyen, *op. cit.*, p. 43.

⁶⁰ *Inventarele Cetății*, 1656.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Centre de olari*, p. 38.

fost foarte bine dezvoltat, iar tehnica și întrebuințarea plăcilor ceramice pentru sobe era bine cunoscută de românii din Transilvania încă din secolul al XV-lea”⁶⁵.

Inventarele Cetății Făgărașului din secolul al XVII-lea ne ajută să ne formăm o imagine cuprinzătoare asupra vieții socio-economice a zonei, asupra economiei feudale specifice evului mediu. Pe de altă parte, aflăm despre modul în care era organizat domeniul feudal ca întindere, administrare, personal, dotare, consumație, producție, despre orientarea economiei spre un consum propriu, intern, urmărindu-se valorificarea maximă a resurselor proprii.

Bibliografie:

Inventarele Cetății și domeniului Făgăraș din anii 1632, 1637 și 1656; Biblioteca-fond documentar a Muzeului Țării Făgărașului ”Valer Literat” (dactilo).

BENKŐ Elek, UGHY István, *Székelykeresztúri Kályhacsempék, 15-17 század*, București, Editura Kriterion, 1984.

BLAGA, Lucian, *Trilogia culturii*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944.

BUCUR, Corneliu, *Mărturii ale civilizației transilvănene*, Sibiu, Editura Astra Museum.

BUNTA, Magdalena, *Faianța habană din Transilvania*, în ”Acta Musei Napocensis”, VIII, Cluj, 1971.

IDEM, *Habanii în Transilvania*, în ”Acta Musei Napocensis”, VII, Cluj, 1970.

Centre de olari din sud-estul Transilvaniei, catalog de expoziție, 1997-1998.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, București, 1982.

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

DRAGOTĂ, Gheorghe, *Cetatea Făgărașului - Simbol al dăinuirii*, pliant, Făgăraș, 2003.

DUNĂRE, Nicolae, *Ornamentica tradițională contemporană*, București, Editura Meridiane, 1979.

IDEM (coord.), *Țara Bârsei*, vol. II, București, 1972.

FRANZ, Rosemarie, *Der kachlaffen. Entstehung und Kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter zum Ausgang des Klassizismus*, Graz, 1969.

GOLDENBERG, Samuil, *Clujul în secolul al XVI-lea. Producția și schimburile de mărfuri*, București, 1958.

GRUIA, Ana Maria, *Demoni și macabru pe cahlele medievale*, în ”Studia Patzinaka”, nr. 7, 2008, p. 7-23.

ILIESCU, Ana, PUȘCAȘU, Voica, *Plăci ceramice descoperite în cursul cercetărilor de la cetatea Făgăraș*, în ”Buletinul Monumentelor Istorice”, XXXIX, nr. 4, 1970.

MARCU ISTRATE, Daniela, *Cahle din Transilvania și Banat de la început până la 1700*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2004.

⁶⁵ Daniela Marcu Istrate, *op. cit.*, p. 14.

PASCU, Ștefan, *Meșteșugurile tradiționale din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954.

PETRESCU, Paul, STAHL, Paul, *Ceramica smălțuită*, în "Revista Institutului de Istorie a Artei", nr. 1-2, 1956, p. 57-71.

SEBESTYEN, Gheorghe, *Cetatea Făgărașului*, București, Editura Tehnică, 1992.

SLĂTINEANU, Barbu, STAHL, Paul, PETRESCU, Paul, *Arta populară în R.P.R. Ceramica*, București, 1958.

SZÖCSZ Fülöp Károly, ROȘCA, Karla, *Mărturii ale civilizației transilvănene. Colecția de cahle a Muzeului "ASTRA"*, Sibiu, 2006.

ZIMMERMAN, F., WERNER, C., MÜLLER, G. (eds.), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, Hermannstadt, 1897.